

*Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
teromanchenko@gmail.com*

БІДНІСТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ (СУСПІЛЬНО- РАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПРИКЛАДІ С.ГЕЛЬМЯЗІВ)

Поняття бідність в сучасному розумінні має багато трактувань і визначень. Критерії, за якими люди можуть бути визнані як бідні, в різних суспільствах є різними. Так, існують державні норми по віднесенню певних визначених груп населення до категорій бідних за певними числовими параметрами чи характеристиками (велика кількість дітей, втрата годувальника чи безробіття). За ними встановлюється опіка держави та соціальний захист. Але не завжди офіційне визначення бідного населення відображає ту бідність, яка існує в людських відносинах і житті самого населення. Крім визначення абсолютної бідності (нездатність особи забезпечувати свої мінімальні фізіологічні потреби), є універсальне визначення відносної бідності – такого стану індивіда, при якому він через відсутність (часто фінансових) можливостей не може підтримувати усталений спосіб життя і є виключенням із соціального життя населення. Тобто, не займає позитивної активної позиції в соціумі та перебуває в певній ізоляції. Загрозами такої бідності є відсутність ініціативи в ізольованих від суспільства сімей і осіб до активного життя, до покращення його якості, до участі в громадському житті. Негативною тенденцією таких відносин є часті соціальні конфлікти і нерозуміння, які ще більше призводять до ізоляції та усамітнення родин, а також до багат шарового нагромадження різних стереотипів в межах них і вивернутого світосприйняття стосовно зовнішнього середовища – вулиці, села міста та держави загалом, а також соціальних інститутів – влади, школи, дитячого садочка тощо.

Офіційне визначення бідності наступне: «Бідність – це неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний

конкретному суспільству в конкретний період часу»[2]. За визначенням Н. Гаєвської «...бідність – це постійно існуюче, просторово-обумовлене негативне соціально-економічне явище, що проявляється в перебуванні певної частки населення будь-якої територіальної суспільної системи в стані злиденного існування, за яким через брак коштів не можливо підтримувати достойний спосіб життя, властивий суспільству конкретного соціально-економічного періоду»[1].

Вивченням структури бідності за групами ризику та визначеннями критеріїв і кількісних оцінок займалися різні вчені - В.І. Добренькова, І. Ф. Гнібеденко, А.М. Колота, А.І. Кравченко, Е.М. Лібанова, В.О. Мандибуря, С.В. Мельник, А.І. Мігранова, Т.В. Новікова, Л.Н. Овчарова, Е.А. Ольшанська, Н. М. Рімашевська, М.П. Соколик, А.Ю. Шевякова та ін. Серед наявних географічних досліджень варті уваги роботи таких фахівців, як Т.Ю. Богомолової, І.І. Думової, Н.В. Зубаревич, Є.О. Лаптевої, І.Г. Мельник, В.С. Тапіліної, О.О. Черкашиної, О.У. Хомри, Н.С. Гаєвської.

Об'єктом дослідження є с.Гельмязів Черкаської області у контексті проявів бідності місцевого населення, а **предметом** – територіальний вияв бідності та соціальної нерівності на локальному рівні. Основні методи – анкетування, бальних оцінок, картографічний і описовий.

Метою роботи стало формування теоретичного знання про сприйняття бідності сільськими мешканцями та її територіальний вияв. Завданням роботи став опис вулиць за станом будинків і присадибних ділянок. Кінцевим результатом роботи була типізація вулиць за відмінностями соціально-економічного розвитку. Також в процесі роботи бралась до уваги людська думка, що знайшла своє відображення в запропонованих анкетах.

В результаті польового дослідження, яке проводилось в серпні 2014 року в с. Гельмязів Золотоніського району Черкаської області, була сформована методика оцінювання домогосподарств за періодом економічного піднесення і станом бідності/заможності.

Віднесення домогосподарства до певного періоду економічного піднесення – вагомий критерій при оцінюванні, адже допомагає з'ясувати коли

і за яких умов розвивалось домогосподарство. Тобто, якою діяльністю займалися його власники, щоб бути заможними і грати ключову роль у суспільстві. За періодом економічного піднесення ми виділили три групи домогосподарств:

1. Домогосподарства, що активно розвивалися під час II половини ХХст. Становлення їх пов'язане з розбудовою після війни. Економіка в державі була плановою, а господарства – колективними. Будівництво житла було доступним для місцевого населення (діяли цегляні заводи).

2. Домогосподарства, які значно розвинулись після отримання Україною незалежності. До 1990 рр. вони були на рівні з домогосподарствами першої групи, але після розпаду СРСР і переходу на ринкові засади господарювання їхніми власниками, загальний вигляд подвір'їв і будинків змінився і продовжує змінюватись. В їхньому інтер'єрі є новітні елементи – ознаки нового часу, недоступні для інших категорій місцевого населення. Господарі даних будинків зуміли знайти для себе вигідні види економічної діяльності – в сфері послуг, торгівлі, веденні бізнесу тощо на місцевому, локальному рівні, що дозволяє підтримувати їм достойний спосіб життя і поступово покращувати благоустрій.

3. До третьої групи віднесені будинки, що мають застарілі об'єкти господарювання та виглядають дуже бідними. В них основні приміщення напівзруйновані, а подвір'я дуже занедбані. Такі домогосподарства не мають ознак розбудови II половини ХХ століття. Тобто, це будинки, що були збудовані ще до війни, або, можливо, до революції. Але вони не повною мірою розвивались під час радянської повоєнної розбудови. Можливо, на той час вони мали достатній рівень розвитку і не потребували оновлень. Найбільше їх збереглося в старій частині села – в історичному ядрі.

Для детальної оцінки сучасного стану всіх будинків була введена п'ятибальна шкала оцінювання. Вона відображає господарський стан домогосподарства і роль його власника в суспільному житті. Так, за рівнем і достатком життя ми виділили п'ять окремих категорій домогосподарств:

- Злиденні – часто покинуті і занедбані домогосподарства. Житлові приміщення перебувають в напівзруйнованому стані. Будинки запуснені, в них відсутнє опалення і водопостачання. Подвір'я – засмічене, неприбране. Якщо в такому будинку довго ніхто не проживав, то він досить часто служить тимчасовим притулком для місцевих наркоманів, негативно спрямованої молодії залежних від алкоголю осіб. Якщо в таких домогосподарствах живуть люди, то часто вони є виключенням із нормального суспільного життя, адже їм не вистачає знань, вмінь і коштів підтримувати усталений спосіб життя в даній місцевості і тримати здоровий діалог із оточенням. Їхній спосіб і стиль життя ставить їх в умови ізоляції від інших. Більш тісніший і триваліший контакт вони можуть мати тільки із собі подібними, що сприяє поширенню такого способу життя і культури поведінки.

- Незаможні – господарська діяльність наявна, але не в повній мірі. Це бідні домогосподарства, власники яких мають труднощі з життям. Господарі не грають ключової ролі в суспільному житті. Ця група незаможних осіб відрізняється від попередньої тим, що з нею можливий діалог і контакт. Це люди, яким не вистачає умінь і навичок виживати в сучасному поляризовану світі. Ресурси даних людей потрібно задіювати, адже це краще для регіону.

- Відносно-заможні – група домогосподарств, які за кількісним переважанням відображають сільську місцевість в цілому. Сюди належить більшість домогосподарств, власники яких є хорошими господарями, які за умов низьких державних доходів вміють підтримувати свою присадибну ділянку в гарному вигляді. Це особи, які займають основні соціальні позиції: лікарі, вчителі, юристи, бухгалтери, бібліотекари, вихователі, сторожі, пекарі тощо. За їхніх ініціатив проводяться основні заходи в селі. Між представниками цієї групи існують досить стійкі зв'язки: трудові, культурні, виробничі тощо. Люди гуртуються між собою, спілкуються і утворюють громаду. З радянського періоду у вигляді їхніх домогосподарств не було значних структурних зрушень, але вони виглядають достойно і привабливо за рахунок дбайливого ставлення і підтримання порядку. Для сільської людини дуже важливо мати естетично привабливе подвір'я, адже це характеризує її як господаря.

- Середньо-заможні – такі домогосподарства, які стали краще розвиватися після отримання Україною незалежності. В їхньому інтер'єрі сталися суттєві зміни за період становлення ринкової економіки. Господарі змогли використати ринкові відносини для покращення стану свого господарства. Вони зайнялися прибутковою діяльністю і це їх досить вирізняє від оточуючих. Більшість із них – приватні підприємці, що займаються торгівлею та задіяні в сфері послуг. Облаштованість їхнього подвір'я відповідає сучасності.

- Заможні - це домогосподарства-лідери за соціально-економічним розвитком і за своєю сутністю вони є виключенням для сільської місцевості. Належать великим підприємцям або приїжджим особам з міста, що купили земельну ділянку, щоб збудувати дачу.

Аналіз пропорційності і співвідношення різних типів домогосподарств став завданням нашого дослідження, адже за ними визначалась структура вулиць заможності та бідності населення. Кожну вулицю села було проаналізовано при польовому дослідженні. Враховувався кількісний склад будинків різних періодів економічного піднесення та різного ступеню бідності/заможності. За результатами дослідження складено аналітичну таблицю та виконано різні карти.

На основі обрахунків зібраних показників була зроблена типізація вулиць, з урахуванням основних територіальних відмін у їхньому розвитку [рис 1].

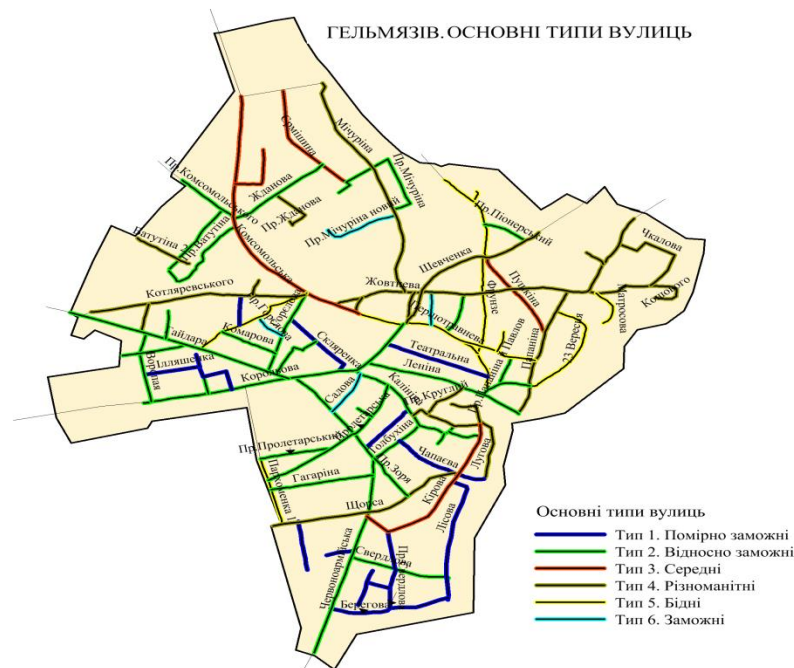

Рис.1 Типи вулиць

Висновки. Визначено, що бідними є вулиці, що розміщені в історичному центрі. Бідність, як явище тут почало формуватися давно і пов'язане з розвитком інших територій села. Коли ресурси по будівництву і відновленню інфраструктури були перекинуті на інші частини села (південна, центральна і західна) ще в радянські часи, то там були сформовані кращі і вигідніші умови для розвитку домашнього господарства.

Північна частина села відзначається новітнім розвитком, а східна – деякою відсталістю, тому на північному сході спостерігається значний соціально-економічний контраст розвитку території: одночасне розміщення дуже бідних і заможних господарств. Це свідчить про два періоди розвитку, які відобразились на території села: довоєнний і сучасний. Саме тут відбуваються часті соціальні зіткнення і зрушення.

Територія історичного центру достатньо приваблива з точки зору естетики, але вона не сприяє господарській діяльності в сучасних умовах, а навпаки - стримує розвиток, нівелює активність тощо. Господарям потрібно витратити більше сил, часу і ресурсів для досягнення того самого ефекту, що в центральних і нових частинах.

Водночас, якщо сучасний розвиток і спровокував погіршення стану деяких домогосподарств на вузьких периферійних вулицях, то водночас він викликав і поживлення господарського життя в інших частинах села. Отже, бідність у сільській місцевості все ж таки можна подолати шляхом переосмисленням відносних цінностей щодо зовнішнього вигляду домогосподарств та переорієнтацією людей на комплексну соціальну активність. Це включає в себе: самоосвіту, поглиблену увагу до світових глобальних процесів, вивчення інновацій щодо можливостей їх застосування у власному господарстві та ін. Подолання бідності в сільській місцевості – це подолання депресивного світосприйняття і орієнтація на створення соціальних цінностей. Також це відмова від застарілих засобів виробництва та сприйняття нових і рентабельних засобів і способів, що підвищують цінність виробленої продукції та забезпечать стійкі позиції індивідів в соціальній взаємодії.

Подолання бідності – це особистісний обов'язок кожної людини, яка зіткнулася з процесами суспільного розвитку. В сучасному світі, де на міжнародному рівні відбувається знецінення матеріальних речей, бідністю є не відсутність речей, а їх накопичення. Бідність в сучасному розумінні – це випадання з цивілізаційного процесу людини, яка спрямована не на особистісний розвиток, а на накопичення матеріальних благ.

Виходом з кризового стану сільських мешканців є переосмислення цінності буденних речей та спрямованість на включення в соціальне життя країни шляхами дистанційної освіти та віртуальних комунікацій, налагодженнями культурних і працересурсних зв'язків. Основною ціллю для бідних сільських мешканців є визначення власної особистісної цінності в світі і виявлення власних талантів щодо розвитку і включення в громадське життя не тільки в межах своєї маленької території села, а на більш високих рівнях – міста, району, області, регіону, країни тощо.

Література:

1. Іщук С.І., Гаєвська Н.С. Мельник І.Г. Бідність, як соціально-економічна категорія й об'єкт дослідження суспільної географії // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. - К.: КНУ, 2011. - Вип. 62. - С. 56-64
2. Предложения к стратегии содействия сокращения бедности в России: анализ и рекомендации: Тематическая группа ООН по проблемам бедности, Московское бюро

Международной организации труда. – Москва, 2001. - 218. // Режим доступа:
http://www.ilo.org/public/russian/region/eurpro/moscow/info/publ/rep_ru_edit.pdf